

ЄРМАКОВА

Ольга Анатоліївна — доктор економічних наук, професор, завідувач відділу економіко-екологічного розвитку приморських регіонів Державної установи «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України»

РОЗВИТОК АКВАКУЛЬТУРИ УКРАЇНИ В СУЧАСНІЙ ПАРАДИГМІ БЛАКИТНОЇ ЕКОНОМІКИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

За матеріалами наукового повідомлення
на засіданні Президії НАН України
17 грудня 2025 р.

У доповіді розглянуто розвиток аквакультури в парадигмі блакитної економіки як стратегічний чинник продовольчої безпеки та економічної стійкості України. На основі комплексного аналізу ринку виявлено структурну імпортозалежність, вертикальну асиметрію ланцюгів доданої вартості та деградацію первинних виробничих ланок. Розроблено кластерну модель аквапродовольчої системи і запропоновано створення дослідницького консорціуму блакитної економіки, спрямованого на інтеграцію наукової, виробничої та інвестиційної діяльності, формування інституційних передумов для інтеграції України до європейського дослідницького простору та просування інноваційного розвитку галузі.

Ключові слова: аквакультура, блакитна економіка, аквапродовольча система, продовольча безпека, кластерна модель, імпортозаміщення.

Аквакультура в контексті блакитної економіки. Блакитна економіка є еволюційним продовженням економіки моря, яка до середини ХХ ст. розглядала морський простір передусім як джерело ресурсів і шлях міжнародної торгівлі — розвивалися рибальство, судноплавство, видобуток корисних копалин та портова інфраструктура.

Блакитна економіка розширює цей підхід, інтегруючи екологічні, соціальні та інноваційні аспекти: почали приділяти увагу відновленню морських екосистем, розвитку аквакультури, екологоорієнтованим технологіям, циркулярним моделям, морській енергетиці та екосистемним підходам до планування приморських територій. Парадигма блакитної економіки являє собою сучасну концепцію сталого використання морських і прісноводних ресурсів, у межах якої економічний розвиток поєднується з екологічною безпекою та відновлювальною здатністю водних екосистем.

Блакитна економіка у світі загалом і в країнах ЄС зокрема швидко зростає, розширюються перспективи для залучення

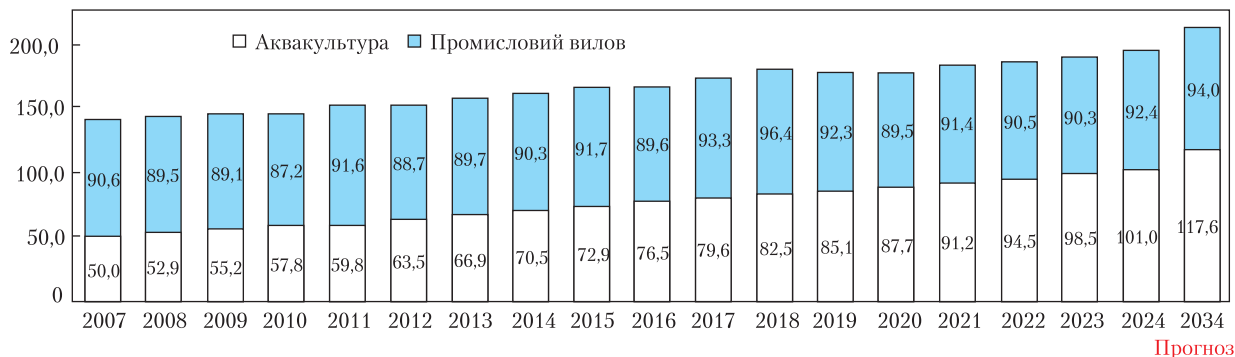

Рис. 1. Добування водних біоресурсів у світі у співвідношенні рибальства і аквакультури в 2007—2024 рр., млн т. Джерело: OECD-FAO Agricultural Outlook. 2025

Таблиця 1. Динаміка показників функціонування ринку риби та рибних продуктів в Україні у 2017—2024 рр.

Показники	Роки							
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Добування водних біоресурсів, т в тому числі:	92645	86223	92682	76508	69873	31597	35490	45233
у внутрішніх водах України	42176	46820	22929	23291	22663	14143	14879	16111
в інших регіонах промислу	н.д.	25826	57078	41284	36109	к/с	12160	19448
аквакультура	н.д.	13577	12675	11933	11101	8322	8452	9673
Імпорт, т	296392	344441	358026	359369	392601	284715	298008	321898
Експорт, т	5316	4894	6322	7753	8654	6693	6830	9013
Фактичний обсяг пропозиції, тис. т	384	426	444	428	454	310	327	358
Питома частка в загальному споживанні, %:								
імпорту	77,2	80,9	80,6	83,9	86,5	92,0	91,2	89,9
аквакультури	н.д.	3,2	2,9	2,8	2,4	2,7	2,6	2,7
промислу	н.д.	17,1	18,0	15,1	13,0	7,5	8,3	9,9

Джерело: дані Державної служби статистики України

інвестицій і розвитку інновацій: за останні 10 років інвестиції зросли більш як утричі, збільшилася також і додана вартість¹.

За прогнозами Організації економічного співробітництва та розвитку, блакитна економіка має значний потенціал зростання, зокрема окремі її сектори демонструватимуть випереджальну динаміку, і аквакультура є одним із найдинамічніших серед них².

¹ Investor Report: An Ocean of Opportunities. PwC for the European Commission, 2023. <https://surl.lu/wlyqxo>

² The Ocean Economy in 2030. Paris: OECD Publishing, 2016. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264251724-en>

Важливе місце в сучасній парадигмі блакитної економіки посідає продовольча безпека, в межах якої аквакультуру розглядають як альтернативне джерело забезпечення населення планети водними біоресурсами в умовах зменшення запасів дикої риби через надмірний вилов і зміну клімату. Питома вага аквакультури у світовому виробництві риби неухильно зростає і сьогодні вже перевищує частку промислового вилову (рис. 1).

Ринковий потенціал аквакультури в Україні. Аналіз українського ринку риби та рибних продуктів у 2017—2024 рр. виявив, що він на 90 % забезпечується імпортом. Частка вітчиз-

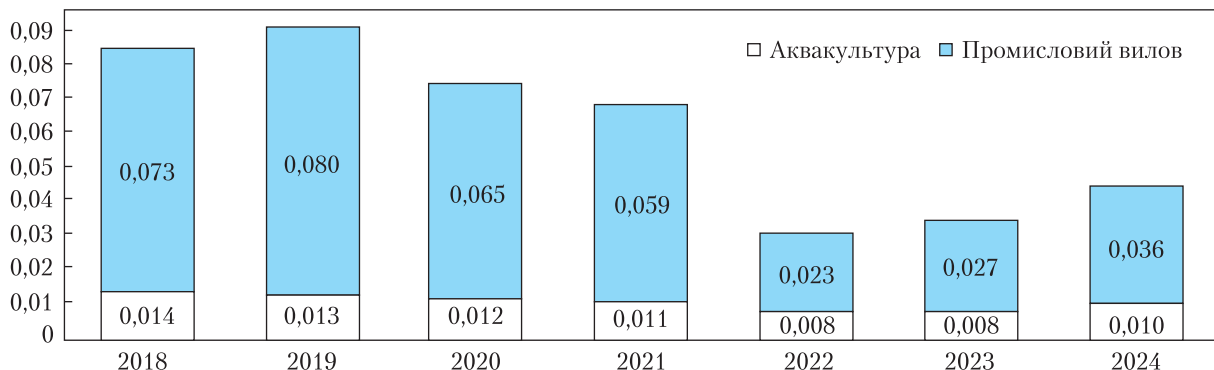

Рис. 2. Добування водних біоресурсів в Україні у співвідношенні рибальства і аквакультури в 2018—2024 рр., млн т. Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України

няної аквакультури у внутрішньому споживанні не перевищує 3 % (табл. 1).

Обсяги вилову водних біоресурсів в Україні у 2018—2024 рр. загалом скорочувалися (рис. 2). У 2022 р. спостерігалось найбільше падіння обсягів добування водних біоресурсів, і наразі ще не досягнуто довоєнного рівня.

У 2024 р. на аквакультуру в Україні припало лише 21,4 % загального обсягу добування водних біоресурсів, тоді як на промисловий вилов — 78,6 %, що значно відрізняється від світового співвідношення 52:48. Порівняно з 2018 р. частка аквакультури в загальному обсязі добування водних ресурсів в Україні зростає, однак відбулося це не завдяки розширенню виробництва аквакультури, а внаслідок скорочення промислового вилову.

За переважною більшістю індикаторів продовольчої безпеки в Україні³ спостерігається невідповідність встановленим граничним критеріям. Одним із її проявів є низький рівень споживання риби, який становить близько 13—14 кг на одну особу на рік⁴, що істотно поступається середньоевропейському показнику (23,4 кг/рік) та середньосвітовому рівню (20,5 кг/рік)⁵.

³ Див.: Методика розрахунку індикаторів продовольчої безпеки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 15.09.2025 № 1140.

⁴ Державна служба статистики України. Добування водних біоресурсів. <https://www.ukrstat.gov.ua>

⁵ European Inland Fisheries and Aquaculture Advisory Commission (EIFAAC). https://www.fao.org/eifaac/data/en?utm_source

До інших негативних чинників належать переважне задоволення внутрішнього попиту на рибу та рибопродукти завдяки імпорту, що стримує розвиток вітчизняного виробництва, а також наближена до граничних значень економічна доступність цієї продукції, зумовлена низьким рівнем доходів населення.

Як системний базис забезпечення національних економічних інтересів запропоновано кумулятивну модель розвитку ринкового потенціалу аквакультури (рис. 3), логіка якої є такою: розвиток вітчизняного виробництва аквакультури — задоволення внутрішнього попиту на рибу та рибну продукцію, збільшення експорту — отримання ресурсів для розширеного відтворення в секторі, залучення іноземних інвестицій — підвищення продуктивності, рентабельності, конкурентоспроможності виробників аквакультури та супутніх секторів — подальший розвиток вітчизняного виробництва аквакультури.

Результатом дії цієї моделі має стати насичення внутрішнього ринку вітчизняною продукцією аквакультури, зростання її експорту, імпортозаміщення. Наразі цей цикл в Україні переривається на етапі насичення внутрішнього ринку, яке відбувається за рахунок імпортової, а не вітчизняної продукції.

З цих позицій окреслено можливі сценарії розвитку ринкового потенціалу українського сектору аквакультури, які відображають взаємозв'язок між вітчизняним виробництвом та зовнішньою торгівлею на засадах концепції

Рис. 3. Кумулятивна модель розвитку ринкового потенціалу аквакультури

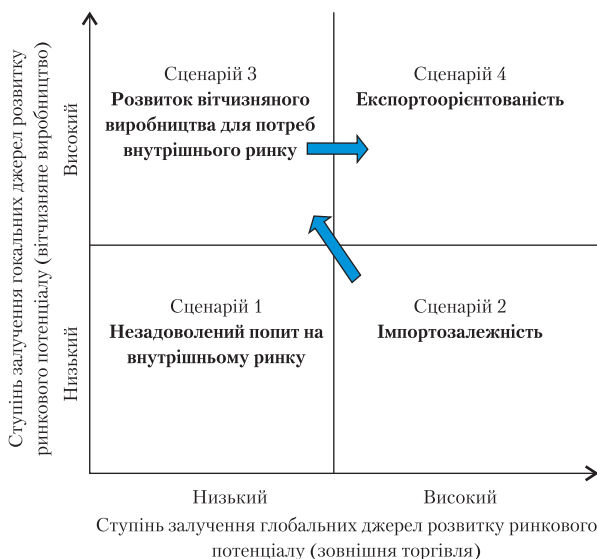

Рис. 4. Сценарії розвитку ринкового потенціалу аквакультури на засадах глокалізації

глокалізації: 1) незадоволений попит на внутрішньому ринку (неприйнятний сценарій); 2) імпортозалежність; 3) розвиток вітчизняного виробництва для потреб внутрішнього ринку; 4) експортоорієнтованість (рис. 4). Пріоритетними для України є сценарії 3 і 4.

Наразі в українському секторі аквакультури реалізується сценарій «імпортозалежність». За обсягами імпорту риби Україна входить до топ-30 держав світу⁶.

Імпорт риби та продукції з неї дозволяє країнам компенсувати відсутність власного виробництва, яка зумовлена, як правило, несприятливими для риборозведення природно-кліматичними умовами та географічним положенням країни.

Простежується також взаємозв'язок рівня доходу країни та обсягів імпорту. Так, серед 30 країн — найбільших імпортерів риби переважають країни з високим рівнем доходу. Це пояснюється тим, що у таких країнах інфраструктура ланцюгів постачання дозволяє перевозити продукцію в хорошому стані, а споживачі мають достатні фінансові можливості для придбання видів, особливо високоцінних, які виробляють в інших регіонах. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки в 1961 р. частка імпортних продуктів в обсязі загальної споживання

⁶ Fishery and Aquaculture Statistics. Yearbook 2021. <https://doi.org/10.4060/cc9523en>

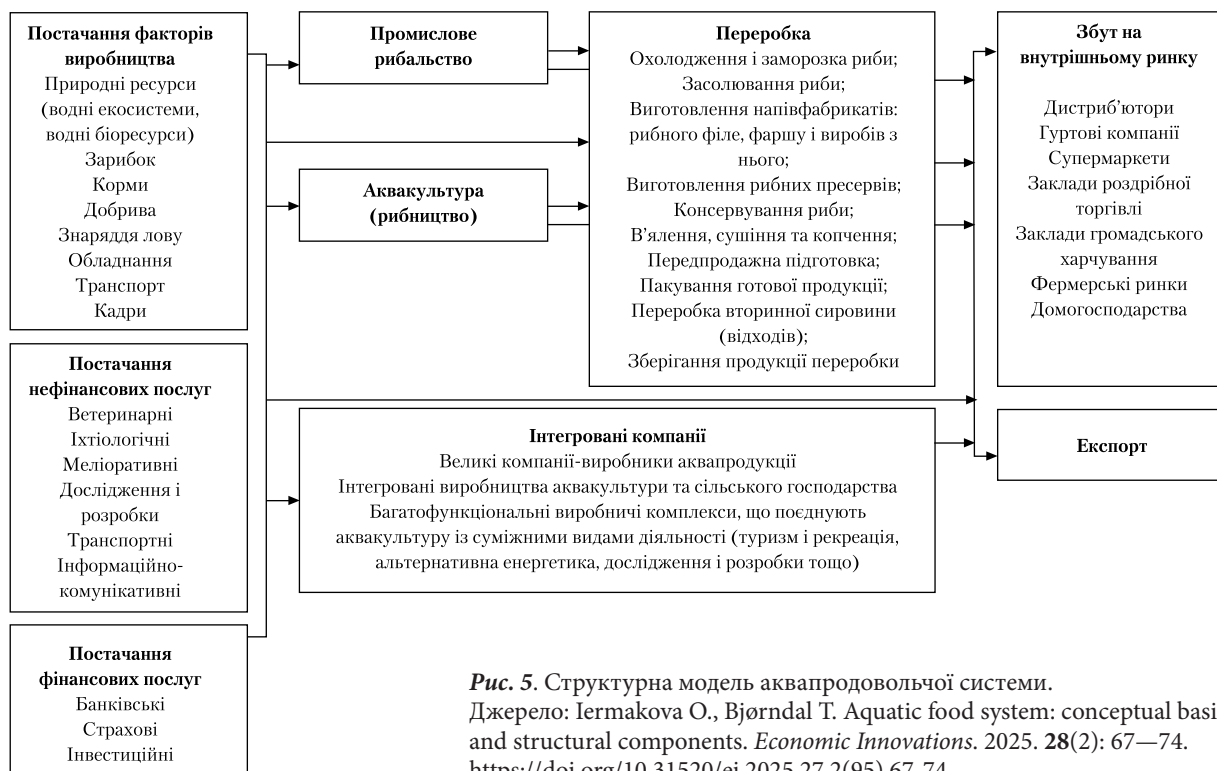

Рис. 5. Структурна модель аквапродовольчої системи.

Джерело: Iermakova O., Bjørndal T. Aquatic food system: conceptual basis and structural components. *Economic Innovations*. 2025. 28(2): 67–74. [https://doi.org/10.31520/ei.2025.27.2\(95\).67-74](https://doi.org/10.31520/ei.2025.27.2(95).67-74)

ваної харчової продукції з водних біоресурсів становила третину, а в 2019 р. зростає майже до трьох чвертей. У країнах з низьким рівнем доходу майже вся споживана продукція постачається на ринок місцевими виробниками.

Україна належить до групи країн із доходом, нижчим за середній, має потенціал та можливість для розвитку власного виробництва аквакультури, але при цьому перебуває в групі найбільших у світі імпортерів риби.

В цьому полягає протиріччя українського ринку аквакультури, що створює загрози національним економічним інтересам.

Зростання частки власного виробництва у внутрішньому споживанні рибної продукції до 50 % та збільшення в ньому питомої ваги аквакультури до 30–50 % означитиме зростання обсягів вирощування риби в умовах аквакультури до 68–113 тис. т, тобто в 10 разів порівняно з нинішнім обсягом.

Стратегічна модель розвитку аквапродовольчої системи України. З огляду на глобальне зростання блакитної економіки та виявлену

імпортозалежність українського ринку риби формування цілісної аквапродовольчої системи постає як логічний наступний крок для реалізації сценарію розвитку вітчизняного виробництва аквакультури. Саме така система здатна об'єднати виробничі, інвестиційні та інституційні процеси, необхідні для переходу до конкурентоспроможної, стійкої та орієнтованої на внутрішній попит моделі зростання.

Ми пропонуємо формування цілісної аквапродовольчої системи, що інтегрує всіх учасників виробництва та реалізації продукції в межах ланцюга створення доданої вартості «з води до столу» (рис. 5). До складу такої системи входять суб'єкти аквакультури та рибальства, компанії з переробки і збуту рибної продукції, а також вітчизняні постачальники ключових факторів виробництва та супутніх послуг.

Запропонована модель аквапродовольчої системи логічно продовжує та розвиває концептуальні положення Блакитної трансформації продовольчих систем Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO),

спрямовані на сталий розвиток аквакультури та рибальства, підвищення продовольчої безпеки, посилення ефективності ланцюгів створення доданої вартості.

Аналіз економічних показників суб'єктів аквапродовольчої системи України виявив негативні тенденції та значні диспропорції (табл. 2) і засвідчив, що система перебуває в стані глибокої структурної нестійкості.

Такий стан зумовлений поєднанням хронічного ослаблення первинних виробничих ланок, дисбалансу в розподілі доданої вартості та критично низького рівня інвестиційної активності. Рибальство і аквакультура, які формують основу національного біоресурсного потенціалу, демонструють тривале скорочення кількості підприємств, кадрових ресурсів і обсягів вироб-

ництва, що супроводжується низькою рентабельністю і зростанням залежності від зовнішніх чинників. На цьому тлі відносно динамічний розвиток переробки і особливо оптової торгівлі лише підсилює вертикальну асиметрію аквапродовольчої системи, оскільки саме торгівля акумулює переважну частину доданої вартості і прибутковості, залишаючи виробничий сектор у фінансово маргіналізованому становищі.

Поглиблення імпортозалежності супроводжується майже повною відсутністю інвестицій у технологічний розвиток: понад 99 % капітальних вкладень спрямовується в матеріальні активи, тоді як капітальні інвестиції у нематеріальні активи не перевищують 0,5 %.

Виявлені тенденції підтверджують, що нинішня модель функціонування аквапродоволь-

Таблиця 2. Ключові диспропорції і тенденції розвитку аквапродовольчої системи України

Показник	Зміна 2023/2024 / поточний стан	Ключовий висновок
Кількість суб'єктів господарювання (переважно малий бізнес — 99,4 %)	-31,4 %	Відображає поступову деградацію дрібних господарств, які не витримують економічного тиску через низький рівень технологізації, дефіцит інвестицій та відсутність спільної інфраструктури. Аквакультура перебуває у найбільш критичному стані серед сегментів системи
Кількість зайнятих працівників	-37,8 %	Скорочення трудового потенціалу свідчить про звуження виробничої бази, втрату ресурсів та зменшення економічної стійкості аквапродовольчої системи
Рентабельність	Зростання, але нерівномірне	Виробничі ланки (рибальство і аквакультура) залишаються малоприбутковими або збитковими попри збільшення доходів. Натомість переробка і торгівля демонструють стійке зростання прибутковості
Сукупна додана вартість сектору (виробництво + переробка + торгівля)	↑ у 5,3 раза	Ринок зростає, але нерівномірно: найбільша частка доданої вартості акумулюється в торгівлі, тоді як первинне виробництво і додана вартість у ньому майже не нарощуються
Співвідношення між upstream-ланками (сировинними та виробничими) і downstream-ланками (логістичними, збутовими та споживчими)	↑ 1:20	
Капітальні інвестиції	0,1 % загального обсягу інвестицій в Україні	Хронічна нестача капітальних вкладень обмежує модернізацію та оновлення виробничих потужностей
Прямі іноземні інвестиції (ПІІ)	0,04 % загального притоку ПІІ в Україну	Низька інвестиційна привабливість для іноземних інвесторів зумовлена низькою рентабельністю виробництва, високим рівнем ризиків та слабкою інституційною підтримкою
Інвестиції в нематеріальні активи	0,5 % усіх інвестицій у секторі	Надзвичайно низька інноваційність, технологічне відставання: майже не інвестують у НДДКР, цифровізацію та сучасні системи виробництва

чої системи є непридатною для забезпечення сталого розвитку, продовольчої безпеки та економічної стабільності галузі.

Кластерна модель розвитку аквапродовольчої системи постає як цілісна відповідь на виявлені структурні диспропорції, інвестиційні обмеження та стратегічні виклики, що стримують розвиток галузі. Вона сприяє подоланню дрібнотоварності та низької рентабельності первинного виробництва через створення спільної інфраструктури й координаційних механізмів, які знижують витрати учасників, підвищують їхній технологічний рівень та забезпечують інтеграцію в повний ланцюг створення доданої вартості.

Для України запропоновано п'ять основних бізнес-моделей кластерів, кожна з яких виконує специфічну функцію у формуванні єдиної аквапродовольчої системи: акватехнопарки, інноваційно-дослідницькі аквацентри, центри сервісного обслуговування аквакультурних господарств, агроаквакультурні інтеграційні кластери та логістично-торговельні вузли (табл. 3).

Практично запроваджувати кластерні моделі пропонується через пілотні проекти, які мають стати каталізатором інституціоналізації кластерного підходу в державній політиці,

формування регуляторних стимулів, розвитку державних програм підтримки.

Показовим прикладом є пілотний акватехнопарк «Blue Delta», який пропонується створити в Одеській області на базі потужностей ТОВ «Одеський осетринницький комплекс», провідного підприємства аквакультури Півдня України. Цей проект демонструє, як кластер може інтегрувати виробничий цикл повного замкненого типу — від вирощування генетично чистих осетрових до переробки, фасування та брендуння готової продукції, поєднуючи технологічні RAS-рішення, сучасні підходи екологічного менеджменту, дуальну освіту і міжнародне інвестування в рамках концепції блакитної економіки. Залучення провідних норвезьких технологічних компаній та наукових партнерів забезпечує доступ до передових практик, тоді як участь університетів формує стійку кадрову основу та створює інноваційне середовище, необхідне для довгострокового розвитку галузі.

З метою розвитку інноваційного компонента концепції блакитної економіки, зокрема аквапродовольчих систем, було запропоновано авторську концепцію Національного дослідницького консорціуму блакитної економіки Українського Причорномор'я (UKRMARI — Ukraine + Marine + Research Infrastructure).

Таблиця 3. Класифікація кластерних моделей для аквапродовольчої системи

Модель кластеру	Основна функція	Ключові учасники	Схема
Акватехнопарки (промислово-технологічна)	Комерціалізація інновацій, розроблення технологій	Стартапи, виробничі підприємства, інжинірингові центри, лабораторії	Наука → Тестування → Виробництво → Ринок
Інноваційно-дослідницькі аквакультурні центри (науково-освітня)	Генерація знань, фундаментальні дослідження, підготовка кадрів	Університети, НДІ, міжнародні проекти, галузеві асоціації	Наука → Освіта → Трансфер технологій → Бізнес
Центри сервісного обслуговування (інфраструктурно-підтримувальна)	Надання технічних, ветеринарних та цифрових послуг малим і середнім господарствам	Лабораторії, сервісні компанії, регіональні рибні господарства	Малі підприємства ↔ Центр сервісу ↔ Інфраструктура та послуги
Агроаквакультурні інтеграційні кластери (міжгалузєва синергія)	Синергія сільського господарства, аквакультури, енергетики, туризму	Фермери, водойми, біоенергетика, туристичні компанії	Сільське господарство ↔ Рибні ставки ↔ Енергетика ↔ Туризм
Логістично-торговельні вузли (комерційна)	Стандартизація, збут, сертифікація, цифрова торгівля	Транспортні компанії, сертифікаційні органи, трейдери	Виробник → Логістика → Зберігання → Ринок (внутрішній та зовнішній)

За ініціативою ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України» 29 травня 2025 р. в Одесі було підписано відповідний меморандум, сторонами якого стали 11 провідних освітніх та наукових установ Півдня України.

Стратегічними цілями UKRMARI є посилення позицій України як сучасної морської держави, здатної розвивати морські дослідження, а також інтеграція до європейського дослідницького простору. Так, у партнерстві з EMSO ERIC, Європейською багатодисциплінарною обсерваторією морського дна та водної товщі, досягнуто домовленості про підписання меморандуму про взаєморозуміння з ДУ «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України», подано спільний проект на конкурс програми «Горизонт Європа», а також ведеться робота з отримання Україною статусу спостерігача в EMSO. Крім того, підписано Ме-

морандум із JERICO-RI, Об'єднаною європейською дослідницькою інфраструктурою прибережних обсерваторій, щодо спільної заявки на включення до Дорожньої карти Європейського стратегічного форуму з дослідницької інфраструктури (ESFRI). Таким чином, UKRMARI створює платформу для координації наукових досліджень, освітніх програм та інноваційних ініціатив, спрямованих на розвиток блакитної економіки України та її інтеграцію у європейський і світовий науковий простір.

Економічні інтереси України на ринку аквакультури та стратегічні імперативи розвитку пропонується об'єднати в рамках Державної програми розвитку аквакультури, а в перспективі — і в Державній стратегії блакитної економіки. У сучасних умовах це не просто галузева політика, це стратегічна інвестиція у майбутню економічну стійкість та морську державність України.

Olga A. Iermakova

State Organization “Institute of Market and Economic & Ecological Researches of the National Academy of Sciences of Ukraine”, Odesa, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9815-3464>

DEVELOPMENT OF AQUACULTURE IN UKRAINE WITHIN THE MODERN PARADIGM OF THE BLUE ECONOMY: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

According to the materials of report at the meeting of the Presidium of the NAS of Ukraine, December 17, 2025

The report is devoted to the analysis of the transformation of the marine economy and the role of aquaculture in ensuring Ukraine's food security and sustainable development. It outlines the evolution of the blue economy paradigm over the past 100 years — from a resource-extractive model to an innovative blue economy that integrates the restoration of marine ecosystems, eco-oriented technologies, marine energy, circular management models, and social development aspects. Particular attention is given to the current state of the Ukrainian fish market, which is characterized by high import dependence (up to 90%), a low share of domestic aquaculture, and structural instability of the aquatic food system. The report proposes a systemic concept for the development of the national aquaculture sector through the formation of a cluster-based aquatic food system that integrates production, processing, logistics, and scientific-innovation potential. Five types of cluster models are proposed, including aquatechparks, innovation and research aquaculture centers, aquaculture service centers, agro-aquaculture integration clusters, logistics and trade hubs, illustrated by the pilot “Blue Delta” project based on the “Odessa Sturgeon Breeding Complex” LLC. The concept of the Blue Economy National Node of the Ukrainian Black Sea Region — UKRMARI is also presented, aiming to integrate Ukrainian scientific and educational institutions into the European research infrastructures (EMSO ERIC, JERICO-RI) and to promote innovation-driven sectoral development. The report emphasizes that the development and implementation of the State Program for Aquaculture Development is essential to overcoming import dependence, ensuring food security, advancing technological modernization, and integrating Ukraine into the European blue economy framework, thereby laying the foundation for maritime statehood and the country's economic resilience.

Keywords: aquaculture, blue economy, aquatic food system, food security, cluster model, import substitution.

Cite this article: Iermakova O.A. Development of aquaculture in Ukraine within the modern paradigm of the blue economy: challenges and opportunities (according to the materials of report at the meeting of the Presidium of the NAS of Ukraine, December 17, 2025). *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2026. (2): 89—96. <https://doi.org/10.15407/visn2026.02.089>